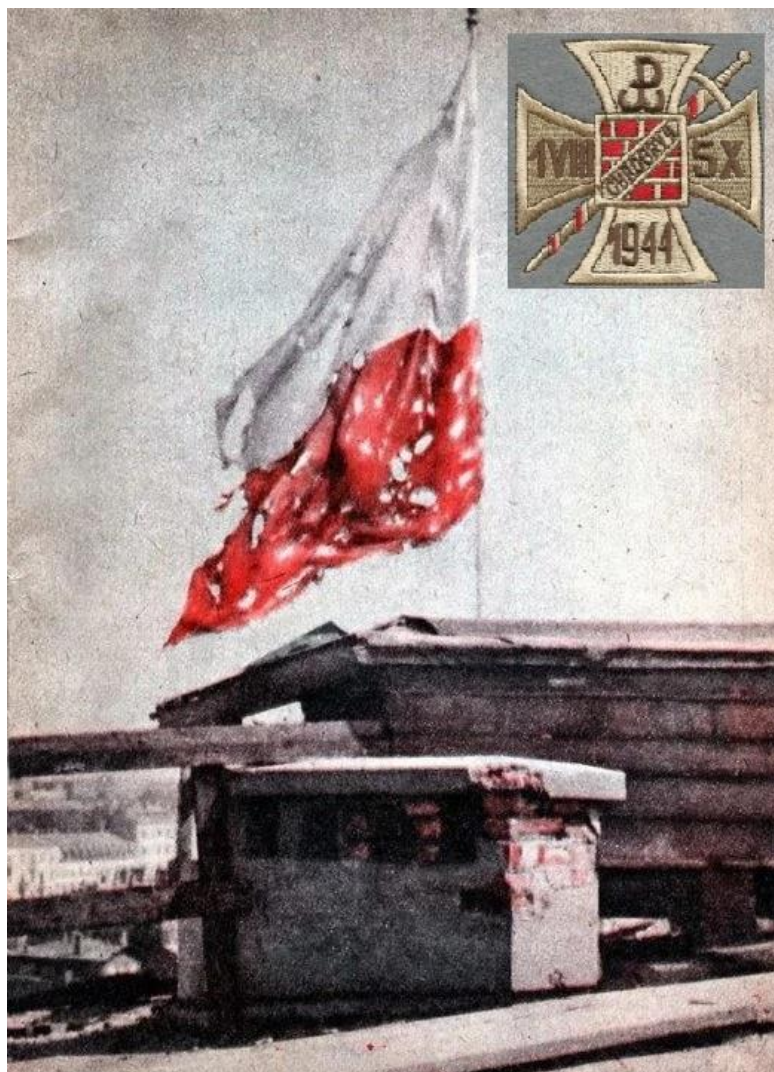

Tomasz Staniczek

**PAWEŁ LUKAS POWSTANIEC WARSZAWSKI
POCHODZĄCY Z CHEŁMU MAŁEGO**

(W 80 rocznicę wybuchu Powstania Warszawskiego)

2024 r.

Warszawa rok 1942 okupacja niemiecka mroczny czas II wojny światowej na porządku dziennym uliczne łapanki, aresztowania, egzekucje oraz represje.

W tym czasie w Warszawie przy ulicy Krochmalnej 51/43, ukrywa się były żołnierz niemiecki Paweł Lukas¹.

Los sprawia, że poznaje młodą 20-letnią dziewczynę Halinę Szkaradzińską, która od maja 1942 r., jest członkinią Armii Krajowej i występuje pod pseudonimem „Mrówka”². Halina wciąga Pawła w działalność konspiracyjną³, jednocześnie między młodymi rodzi się uczucie i Halina zostaje narzeczoną Pawła⁴.

W działalności konspiracyjnej Paweł Lukas posługuje się kilkoma pseudonimami „Miki Paweł”⁵, „Kowalski Paweł”⁶ oraz „Jerzy”⁷.

Obawiając się aresztowania po przypadkowym spotkaniu kolegi z wojska niemieckiego w Śródmieściu Warszawy w czerwcu 1943 r., Paweł Lukas wyjeżdża do Puław. Tam ukrywa się u wujostwa Haliny Szkaradzińskiej, i po kilku tygodniach wraca do Warszawy⁸.

---

¹ Paweł Lukas ur. 20 maja 1924 r., w Chelmie Małym, w rodzinie Piotra i Anny z d. Żoła, jako Górnoślązak, po ukończeniu 16 roku życia zostaje wcielony do Luftwaffe – szkoły lotniczej, początkowo w Poznaniu, a później w Warszawie [źródło: R. Bula „Unicestwieni przez wojnę i kłamstwo 1939-1955. Ofiary wojny w gminie i parafii Chelmu Śląski”. Cieszyn 2005, str. 138 oraz list z dnia 09.11.1941 r., Pawła Lukasa do matki – materiał niepublikowany archiwum rodzinne Państwa Doroty i Jana Grudniok]

Muzeum Powstania Warszawskiego – powstańcze biogramy Paweł Lukas www.1944.pl/powstancze-biogramy/pawel-lukas,27886.html

² Muzeum Powstania Warszawskiego – powstańcze biogramy Halina Szkaradzińska www.1944.pl/powstancze-biogramy/halina-szkaradzinska,44002.html

³ Muzeum Powstania Warszawskiego – powstańcze biogramy Paweł Lukas www.1944.pl/powstancze-biogramy/pawel-lukas,27886.html

⁴ Muzeum Powstania Warszawskiego – powstańcze biogramy Halina Szkaradzińska www.1944.pl/powstancze-biogramy/halina-szkaradzinska,44002.html

⁵ R. Bula „Unicestwieni przez wojnę i kłamstwo 1939-1955. Ofiary wojny w gminie i parafii Chelmu Śląski”. Cieszyn 2005, str. 138

⁶ Tamże

⁷ Muzeum Powstania Warszawskiego – powstańcze biogramy Paweł Lukas www.1944.pl/powstancze-biogramy/pawel-lukas,27886.html

⁸ Tamże

Fot. 1. Paweł Lukas / fot. autor nieznany / ze zbiorów MPW

Fot. 2. Paweł Lukas (pierwszy z lewej stoi), Halina Szkaradzińska (pierwsza z lewej siedzi), dalej kolejne osoby NN / fot. autor nieznany / ze zbiorów Doroty i Jana Grudniok

Fot. 3. Paweł Lukas (pierwszy z prawej), dalej Halina Szkaradzińska, dalej kolejne osoby NN/ fot. autor nieznany / ze zbiorów Doroty i Jana Grudniok

Dnia 25 lipca 1944 r. Paweł Lukas „Miki Paweł”, zostaje żołnierzem Armii Krajowej Okręgu Warszawskiego w stopniu strzelca i oficjalnie działa w konspiracji⁹.

W dniu 31 lipca 1944 r., odbywa się burzliwa oraz nerwowa narada Komendy Głównej AK i tu na porannej naradzie gen. Tadeusz Komorowski „Bór”¹⁰ decyduje o wstrzymaniu powstania. Kolejna narada odbywa się tego samego dnia popołudniu w również identycznej atmosferze co wcześniej i tu gen. Tadeusz Komorowski „Bór”, po akceptacji decyzji przez delegata rządu na kraj Jana Stanisława Jankowskiego podejmuje decyzję o Powstaniu w Warszawie. W tym celu wydaje płk. Antoniemu Chruścielowi „Monterowi”¹¹ rozkaz rozpoczęcia w dniu 1 sierpnia 1944 r., o godz. 17⁰⁰ walki zbrojnej z Niemcami¹².

⁹ R. Bula „Unicestwieni przez wojnę i kłamstwo 1939-1955. Ofiary wojny w gminie i parafii Chelmem Śląski”. Cieszyn 2005, str. 138

¹⁰ Tadeusz Komorowski „Bór”, „Lawina”, „Korczak”, „Znicz” (1895-1966). Oficer służby stałej kawalerii Wojska Polskiego. Od 1913 r., w armii austriackiej. Od 1918 r., w Wojsku Polskim. Na Igrzyskach Olimpijskich w Berlinie w 1936 r., kierowana przez niego drużyna zdobyła srebrny medal. Walczył we wrześniu 1939 r. W konspiracji od października 1939 r. W lipcu 1941 r., został zastępcą Komendanta Głównego ZWZ-AK, a po jego aresztowaniu, w lipcu 1943 r., objął stanowisko Dowódcy AK. Wraz z Delegatem Rządu podjął decyzję o rozpoczęciu Powstania Warszawskiego. Pierwsze dni spędził na Woli. Dnia 6 sierpnia przeszedł na Stare Miasto. Nocą z 25 na 26 sierpnia wraz z KG AK i władzami cywilnymi ewakuował się kanałami do Śródmieścia. U jego schyłku został mianowany Naczelnym Wodzem. Po upadku Powstania wyszedł do niewoli. Po wojnie przebywał na emigracji w Londynie, gdzie w latach 1947-1949 sprawował urząd premiera rządu RP na Uchodźctwie [źródło: Leksykon Oddziałów Powstania Warszawskiego pod redakcją Katarzyny Utrackiej. Muzeum Powstania Warszawskiego. Warszawa 2022, str. 17]

¹¹ Antoni Chruściel „Adam”, „Cięciwa”, „Madej”, „Monter”, „Nurt”, „X” (1895-1960). Oficer dyplomowany Wojska Polskiego. Członek „Zarzewia” i tajnego skautingu, od 1914 r., w armii austriackiej. Od 1918 r., służył w Wojsku Polskim. We wrześniu 1939 r., dowódca 82 Pułku Piechoty Strzelców Syberyjskich wchodzącego w skład 30 Dywizji Piechoty. W konspiracji od czerwca 1940 r., szef Wydziału III, a od października szef sztabu i zastępca komendanta Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ. Od maja 1941 r., komendant Okręgu Warszawa ZWZ-AK. W Powstaniu Warszawskim dowódca całości sił

Mobilizacja sił powstańczych dotyczy 40 – 45 tys. ludzi, zorganizowanych w ośmiu obwodach podległych Komendzie Okręgu Warszawskiego AK oraz w oddziałach wydzielonych. Obwody zachowują dotychczasowe numery: I. Śródmieście – krypt. „XXI”, dowódca ppłk Edward Pfeiffer „Radwan”; II. Żoliborz – krypt. „XXII”, dowódca ppłk Mieczysław Niedzielski „Żywiciel”; III. Wola – krypt. „XXIII”, dowódca mjr Jan Tarnowski „Waligóra”; IV. Ochota – krypt. „XXIV”, dowódca ppłk Mieczysław Sokołowski „Grzymała”; V. Mokotów – krypt. „XXV”, dowódca ppłk Aleksander Hrynkiewicz „Przegonia”; VI. Praga – krypt. „XXVI”, dowódca ppłk Antoni Żurawski „Bober”; VII. Powiat – krypt. „XXVII”, „Obroża”, dowódca mjr Kazimierz Krzyżak „Bronisław”; VIII. Okęcie – krypt. „XXVIII”, dowódca mjr Stanisław Babiaryz „Wysocki”, „Gniewosz”¹³.

Dnia 1 sierpnia 1944 r., o godzinie 17⁰⁰ (Godzina „W”) wybuchu Powstanie Warszawskie. Do pierwszych walk z Niemcami dochodzi na Żoliborzu, Woli i Śródmieściu-Północ¹⁴.

Do godziny 17⁰⁰ po stronie AK zmobilizowano około 30 tys. żołnierzy Okręgu Warszawskiego. Większość z nich miała od 18 do 22 lat. Jedynie około 10% powstańców miało broń nadającą się do walki w mieście: pistolety maszynowe, pistolety, granaty i butelki z benzyną, była także pewna liczba karabinów powtarzalnych. Innego rodzaju broń (działa, czołgi i pojazdy), Polacy musieli dopiero zdobyć podczas walki¹⁵.

Powstańcy przeciw sobie mieli stały garnizon niemiecki w sile ok. 20 tys. w pełni uzbrojonych ludzi, z czego połowę stanowiło regularne wojsko. Niemcy mają dysponowali ponadto pancernymi jednostkami frontowymi, skoncentrowanymi na obu brzegach Wisły, z artylerią i lotnictwem¹⁶.

W tym czasie Paweł Łukas „Miki Paweł” oraz jego narzeczona Halina Szkaradzińska „Mrówka”, przystępują do Powstania¹⁷.

---

powstańczych. Od 20 września 1944 r., dowodził nowo utworzonym Warszawskim Korpusem AK. Po upadku Powstania w niewoli niemieckiej. Po wojnie pozostał na emigracji. W 1946 r., decyzją Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, zdominowanego przez komunistów, został pozbawiony obywatelstwa polskiego, co uniemożliwiło mu planowany powrót do kraju. Decyzję TRJN uchylono dopiero jedenaście lat po śmierci generała Antoniego Chruściela. Zmarł w Waszyngtonie. W 2004 r., urny z prochami generała i jego żony sprowadzono do Polski i złożono w kwaterze żołnierzy Polski Walczącej na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach [źródło: [źródło: Leksykon Oddziałów Powstania Warszawskiego pod redakcją Katarzyny Utrackiej. Muzeum Powstania Warszawskiego. Warszawa 2022, str. 25]

¹² Muzeum Powstania Warszawskiego - kartka z kalendarza www.1944.pl/kalendarz-powstania.html oraz P. Zychowicz „Obłęd `44, czyli jak Polacy zrobili prezent Stalinowi wywołując Powstanie Warszawskie”. Poznań 2013, str. 284-293

¹³ Muzeum Powstania Warszawskiego - kartka z kalendarza www.1944.pl/kalendarz-powstania.html

¹⁴ Tamże

¹⁵ Tamże

¹⁶ Tamże

¹⁷ Muzeum Powstania Warszawskiego – powstańcze biogramy Paweł Łukas www.1944.pl/powstancze-biogramy/pawel-lukas,27886.html oraz powstańcze biogramy Halina Szkaradzińska www.1944.pl/powstancze-biogramy/halina-szkaradzinska,44002.html

Halina jako łączniczka oraz sanitariuszka zostaje przydzielona do Oddziału AK – I Obwód „Radwan” [płk Franciszek Pfeiffer] (Śródmieście) – zgrupowanie „Chrobry II” – II batalion „Lecha Grzybowskiego” [kpt. Wacław Zagórski „Lech Grzybowski”] – 6 kompania „Jeremi” [por. Leonard Kancelarczyk „Jeremi”]¹⁸.

Paweł jako strzelec zostaje przydzielony do Oddziału AK – I Obwód „Radwan” [płk Franciszek Pfeiffer¹⁹] (Śródmieście) – zgrupowanie „Chrobry II” [mjr Leon Nowakowski „Lig”²⁰], następnie [mjr Zygmunt Brejnak „Zygmunt”²¹] – I batalion „Lecha Żelaznego” [kpt. Tadeusz Przystojecki „Lech Żelazny”²²] – 3 kompania

---

¹⁸ Muzeum Powstania Warszawskiego – powstańcze biogramy Halina Szkaradzińska
www.1944.pl/powstancze-biogramy/halina-szkaradzinska,44002.html

¹⁹ Płk Franciszek Edward Pfeiffer „Radwan” urodził się 21 stycznia 1895 r. w Łodzi. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. We wrześniu 1939 r. dowodził samodzielnym batalionem fortecznym „Mikołów”. W lutym 1940 r. założył Grupy Wojsk Polskich „Edward”. Po połączeniu z AK objął stanowisko dowódcy I Obwodu Śródmieście Okręgu AK Warszawa. W Powstaniu Warszawskim kierował obroną Śródmieścia, a od 20 września dowodził 28 DP AK; trzykrotnie ranny i kontuzjowany. Po upadku Powstania w niewoli niemieckiej. Po wojnie pozostał na emigracji. Zmarł 13 czerwca 1964 r. w Londynie [źródło: K. Utracka, I. Mrzygłód „Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II” – Tom I. Warszawa 2015, str. 52]

²⁰ Mjr Leon Nowakowski „Lig” urodził się 13 lutego 1908 r. w Birzule k. Odessy. We wrześniu 1939 r. był oficerem łączności w 83 pp. Po ucieczce z niewoli niemieckiej osiadł w Piasecznie k. Warszawy, gdzie włączył się w działalność konspiracyjną. Był twórcą i dowódcą Pułku NSZ-AK im. Władysława Sikorskiego. W Powstaniu Warszawskim był organizatorem i pierwszym dowódcą Zgrupowania „Chrobry II”. 4 sierpnia został przeniesiony na stanowisko zastępcy dowódcy tej jednostki. Przez krótki czas pełnił również funkcję szefa sztabu w „Chrobrym II”. 19 sierpnia został przeniesiony do Zgrupowania „Bartkiewicz” na stanowisko zastępcy dowódcy oddziału. Poległ 4 września 1944 r. w czasie inspekcji placówki bojowej przy ul. Królewskiej 35 [źródło: K. Utracka, I. Mrzygłód „Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II” – Tom I. Warszawa 2015, str. 21]

²¹ Mjr Zygmunt Brejnak „Zygmunt” urodził się 2 kwietnia 1899 r. w Warszawie. Walczył w wojnie polsko-ukraińskiej i polsko-bolszewickiej. We wrześniu 1939 r. nie został zmobilizowany. Od 1941 r. był członkiem Narodowej Organizacji Wojskowej, scalonej następnie z AK. Od 1943 r. dowodził batalionem NOW „Karol”. W Powstaniu Warszawskim od 4 sierpnia do jego upadku dowodził Zgrupowaniem „Chrobry II”; ciężko ranny 27 sierpnia. Po Powstaniu trafił do niemieckiej niewoli. W 1946 r. wrócił do kraju. Zmarł 24 listopada 1984 r. w Drzewiczu Nowym k. Wiskitek. Za udział w Powstaniu odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari [źródło: K. Utracka, I. Mrzygłód „Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II” – Tom I. Warszawa 2015, str. 38]

²² Kpt. Tadeusz Przystojecki „Lech”, „Lech Żelazny” urodził się 29 marca 1905 r. w Kijowie. We wrześniu 1939 r. zmobilizowany i skierowany do Państwowych Zakładów Inżynieryjnych w Warszawie. Od 1940 r. należał do Zbrojnego Pogotowia Narodu, które z czasem weszło w skład Armii Podziemnej Ruchu „Miecz i Pług”. W lipcu 1944 r. pełnił funkcję komendanta dzielnicy Warszawa Północ w warszawskich strukturach MiP. 1 sierpnia 1944 r. nie zdołał dotrzeć na miejsce zbiórki w rejonie Koło-Powązki. 2 sierpnia wraz z jednym plutonem zajął stanowiska przy ul. Twardej 18 i nawiązał łączność z mjr. Leonem Nowakowskim „Ligiem”. Został dowódcą I batalionu Zgrupowania „Chrobry II”. Po kapitulacji Powstania przebywał w niewoli niemieckiej. Po wojnie ukończył Politechnikę Śląską. Zmarł 20 marca 1978 r. w Gliwicach. Za udział w powstaniu odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari [źródło: K. Utracka, I. Mrzygłód „Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II” – Tom I. Warszawa 2015, str. 23]

„Zdunin” zwana też w późniejszym okresie „Żelazną Redutą” [por. Zbigniew Brym „Zdunin”²³].

W pierwszych dniach Powstania kompania „Zdunin” pod dowództwem por. Zbigniewa Bryma „Zdunin”, w której służył strzelec Paweł Łukas „Miki Paweł”, opanowała kompleks budynków w trójkącie ulic: Chmielna, Żelazna, Twarda, nawiązała kontakt z sąsiednimi jednostkami powstańczymi oraz stoczyła kilka potyczek, zdobywając broń i amunicję. Jednocześnie duże zainteresowanie strategiczne dowództwa kompanii „Zdunin”, budzi położony po przeciwnej stronie ulicy Chmielnej Dworzec Pocztowy²⁴.

Rankiem w dniu 2 sierpnia kompania „Zdunin”, atakiem poprzez ul. Chmielną próbuje zdobyć Dworzec Pocztowy. Jednakże atak pod silnym ogniem nieprzyjaciela załamuje się i kończy niepowodzeniem²⁵.

---

²³ Por. Zbigniew Jerzy Brym „Zdunin” urodził się 1 lutego 1919 r. w Warszawie. We wrześniu 1939 r. walczył m.in. w Samodzielnej Grupie Operacyjnej „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga. W konspiracji od 1939 r., najpierw w Tajnej Armii Polskiej, a później w ZWZ-AK. Był żołnierzem 7 pp AK „Garłuch”. W Powstaniu Warszawskim dowodził 3 kompanią „Zdunin” w Zgrupowaniu „Chrobry II”. W pierwszym dniu Powstania poległ jego brat Mieczysław „Tolimierz”. 7 września został przedstawiony do awansu na porucznika, który otrzymał. Kompania „Zdunin” pod jego dowództwem do końca Powstania utrzymała swoją pozycję na Dworcu Poczтовым zyskując miano „Żelaznej Reduty”. Po upadku Powstania przebywał w niewoli niemieckiej. Po wyjściu z niewoli w 1945 r., powrócił do Polski. Zmienił wówczas nazwisko na Zdunin-Brym. Był represjonowany przez Urząd Bezpieczeństwa, został aresztowany i na trzy lata bez wyroku osadzony w warszawskim więzieniu przy ul. Rakowieckiej na Mokotowie. Zmarł 1 grudnia 2006 r. w Warszawie. Za udział w Powstaniu odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari Militari [źródło: K. Utracka, I. Mrzygłód „Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II” – Tom I. Warszawa 2015, str. 28 oraz Muzeum Powstania Warszawskiego – archiwum historii mówionej www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/zbigniew-brym.515.html]

²⁴ Z. Brym-Zdunin „Żelazna Reduta”. Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II”. Pelplin 1997, str. 59-66

²⁵ Tamże str. 70-71

Fot. 4. por. Zbigniew Brym „Zdunin” podczas Powstania Warszawskiego [źródło: Z. Brym-Zdunin „Żelazna Reduta”. Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II”. Pelplin 1997]

W dniu 3 sierpnia o świcie melduje się u por. Zbigniewa Bryma „Zdunina”, kpr. pchor. Wacław Kucharski „Janosik”, i zwraca się z prośbą o wyrażenie zgody celem uderzenia na Dworzec Pocztowy. Porucznik Zbigniew Brym „Zdunin” odmawia, ale zezwala na akcję mającą na celu zajęcie Domu Kolejowego, przy użyciu zwiększonej siły którą ma stanowić drużyna kpr. Mirosława Biernackiego „General”²⁶.

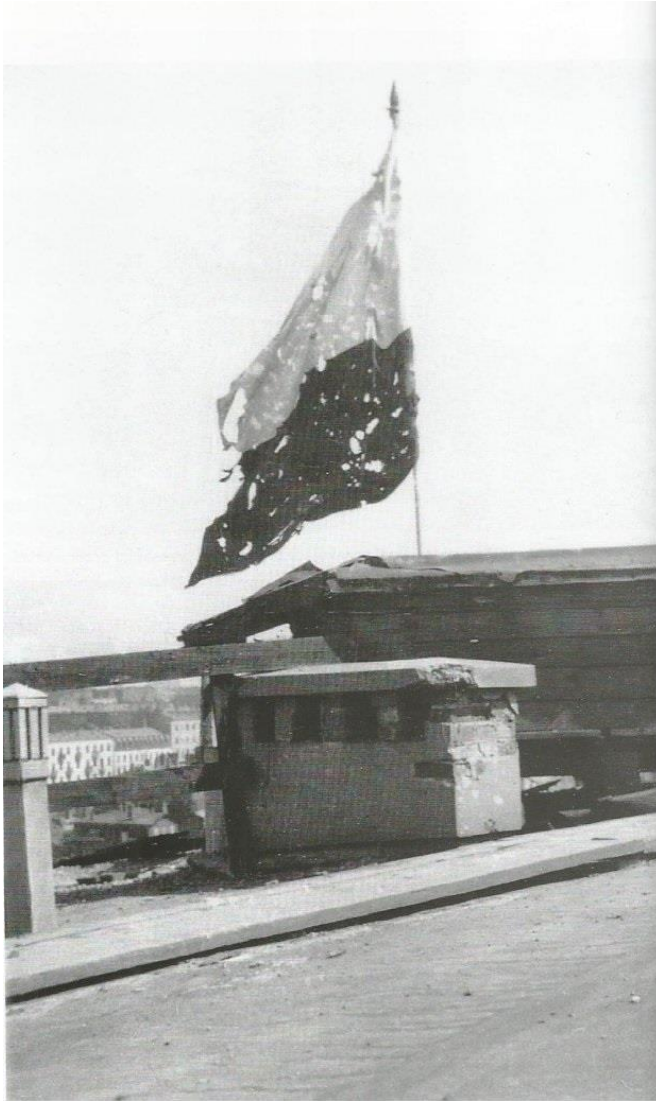
Powstańcy zajmują Dom Kolejowy, a korzystając z zaistniałej sytuacji patrol kpr. pchor. Wacława Kucharskiego „Janosik” (w konspiracji w Pułku „Baszta”), na własną rękę atakuje i zajmuje Dworzec Pocztowy. Powstańcy weszli na jego teren w momencie, gdy ostatnia niemiecka ciężarówka opuszczała budynek. Chwilę później na Dworzec Pocztowy wkroczyli saperzy ppor. Władysława Mizielskiego „Piotr” w sile 25 żołnierzy oraz harcerze z drużyny kpr. Mirosława Biernackiego „General”, którzy na dachu budynku wywiesili biało-czerwoną flagę²⁷.

---

²⁶ Tamże str. 76

²⁷ K. Utracka, I. Mrzygłód „Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II” – Tom I. Warszawa 2015, str. 28 oraz A. Borkiewicz „Powstanie Warszawskie 1944. Zarys działań natury wojskowej”. Muzeum Powstania Warszawskiego. Wydanie IV. Warszawa 2018, str. 256

Fot. 5. Fotografia wykonana przez Zbigniewa Bryma. Biało-czerwona flaga na dachu Dworca Poczтового [źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbigniew_Brym] / domena publiczna

Niedługo po zdobyciu przez kompanię „Zdunin” Dworca Poczтового nieprzyjaciel przy wsparciu czołgów atakuje polskie pozycje, kierując siłę ataku na Dworzec Pocztowy. Powstańcy odpierają atak m.in. przy użyciu granatów i butelek z benzyną²⁸.

Tego samego dnia około godziny 10⁰⁰, żołnierze kompanii „Zdunin” wraz z oddziałami WSOP por. Kazimierza Czapli „Gurt”, wypadem na tunel opanowali część niemieckiego pociągu ewakuacyjnego, rozbijając straż kolejową. Tym samym w ręce Powstańców wpadło sporo broni i amunicji. Aleje Jerozolimskie wraz z główną linią kolejową zostały w tym miejscu opanowane przez Powstańców²⁹.

---

²⁸ Z. Brym-Zdunin „Żelazna Reduta”. *Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II”*. Pelplin 1997, str. 82-84

²⁹ A. Borkiewicz „Powstanie Warszawskie 1944. Zarys działań natury wojskowej”. Muzeum Powstania Warszawskiego. Wydanie IV. Warszawa 2018, str. 257

Po pomyślnych całodziennych walkach kompania „Zdunin” otrzymała zadanie zamknięcia dla ruchu wojsk niemieckich trasą grójecką oraz zablokowania nieprzyjacielowi dostępu do Śródmieścia³⁰.

W dniu 4 sierpnia około południa nieprzyjaciel z wielkim impetem przy użyciu czołgów, dział szturmowych oraz lotnictwa zatakował pozycje kompanii „Zdunin”, w szczególności budynku Dworca Poczтового. Powstańcy w ciężkim boju odpierają atak m.in. z użyciem granatów oraz butelek z benzyną, utrzymują swoje pozycje, lecz ponoszą poważne straty w ludziach. Niemiecka kolumna 19 dywizji pancernej [19. *Panzer-Division*], również ponosząc poważne straty w ludziach i sprzęcie (zniszczono trzy czołgi, kilka uszkodzono, zniszczono kilka samochodów oraz dział szturmowe) przebija się na nowe pozycje w kierunku Ochoty³¹.

Warto zaznaczyć, że tym dniu 4 sierpnia poległ w Pałacu Blanka poeta – pchor. Krzysztof Kamil Baczyński „Krzysz”, żołnierz batalionu „Parasol”³².

W dniu 5 sierpnia strzelec Paweł Lukas „Miki Paweł”, zostaje ranny, fakt ten zostaje odnotowany w dodatku do rozkazu dziennego nr 27 „*Ranni z 3 kompanii I batalionu [poz. 21 – strz. „Miki-Paweł” [NN]]*” – dokument datowany 02.09.1944 r.³³.

Identyczną datę 5 sierpnia oraz fakt, że Paweł Lukas „Miki Paweł” został ranny potwierdza kolejny dokument datowany [„*Początek września*”] „*Wykaz żołnierzy 3 kompanii ppor. Zbigniewa Bryma „Zdunina” rannych w sierpniu. Wykaz rannych [poz. 21 „Miki” Paweł [NN], strz. ur. 1923]*” [tu błędnie podano rok urodzenia, gdyż faktycznie to rok 1924 T.S]. Dodatkowo dokument precyzuje okoliczności faktu zranienia: „*Postrzał lewego boku 5.08.1944 na Towarowej*”, [zapewne chodzi o ul. Towarową T.S]³⁴.

Inną datę faktu odniesienia rany przez strzelca „Miki Paweł” podaje Zbigniew Brym-Zdunin, w swojej książce dokumentującej wspomnienia z Powstania Warszawskiego „*Żelazna Reduta. Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II*”. Pelplin 1997, str. 325. I tu na liście rannych żołnierzy kompanii „Zdunina”, podana jest data 6 sierpnia oraz miejsce odniesienia rany strzelca „Miki Paweł” Dworzec Pocztowy. Natomiast dalej w tej samej książce w rozdziale załączniki – dokumenty podana jest data 05.08.1944, bez podania miejsca odniesienia rany³⁵.

Niewykluczone, że podając datę 06.08.1944 r., Zbigniew Brym-Zdunin popełnił pomyłkę pisarską. Nie jest jasne, gdzie strzelec Paweł Lukas „Miki Paweł” został ranny (tzn. czy była to ul. Towarowa, czy też Dworzec Pocztowy?).

---

³⁰ Z. Brym-Zdunin „*Żelazna Reduta. Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II*”. Pelplin 1997, str. 87

³¹ Tamże str. 97-98

³² Muzeum Powstania Warszawskiego - kartka z kalendarza www.1944.pl/kalendarz-powstania.html

³³ K. Utracka, I. Mrzygłód „*Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II*” – Tom I. Warszawa 2015, str. 105

³⁴ K. Utracka, I. Mrzygłód „*Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II*” – Tom II. Warszawa 2015, str. 226

³⁵ Z. Brym-Zdunin „*Żelazna Reduta. Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II*”. Pelplin 1997, str. 325

Odniesiona rana okazała się lekka i po opatrzeniu strzelec Paweł Lukas „Miki Paweł” powraca do oddziału³⁶. Niestety również i tu źródła nie podają, dokładnej daty kiedy to się stało.

6 sierpnia kompania „Zdunin”, przy wsparciu innych oddziałów powstańczych toczyła ciężkie walki, tym razem z kolumną dywizji pancerniej „Hermann Göring”, która przebija się z zachodu na wschód tj.: od pl. Zawiszy przez most Poniatowskiego na Pragę, ale i tym razem Powstańcy w zacieklej, często w bezpośredniej bliskości, czy też wręcz utrzymują swoje pozycje³⁷.

W dniach od 7 do 11 sierpnia Niemcy nie podejmuje bezpośrednich ataków na pozycje Powstańców kompanii „Zdunin”, dlatego, że są związani walkami w innych dzielnicach Warszawy³⁸.

Na Woli gen. Reinefarth³⁹ od świtu 7 sierpnia kontynuuje natarcie. Jego oddziały wypierają Powstańców z rejonu ulic Chłodnej i Ogrodowej, pl. Mirowskiego, Hal Mirowskich i pl. Żelaznej Bramy. Jednocześnie brygada Dirlwanger⁴⁰, wchodząca

---

³⁶ Muzeum Powstania Warszawskiego – powstańcze biogramy Paweł Lukas www.1944.pl/powstancze-biogramy/pawel-lukas,27886.html

³⁷ Z. Brym-Zdunin „Żelazna Reduta”. *Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II”*. Pelplin 1997, str. 99-102

³⁸ Tamże, str. 103

³⁹ Heinrich Friedrich Reinefarth, znany jako Heinz Reinefarth (ur. 26.12.1903 w Gnieźnie, zm. 7.05.1979 w Westerland) – niemiecki wojskowy, od 1932 członek NSDAP, SS-Gruppenführer i Generalleutnant ser Waffen-SS. Zbrodniarz niemiecki, odpowiedzialny za liczne zbrodnie wojenne, popełnione przez wojska niemieckie podczas tłumienia Powstania Warszawskiego (w tym czasie zwany „katem Warszawy”). Po wojnie zachodnioniemiecki polityk. W latach 1951-1967 burmistrz miasta Westerland. W okresie 1958-1967 poseł do Landtagu Szlezwika-Holszynu. **Nigdy nie poniósł odpowiedzialności za popełnione zbrodnie!** [źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Heinz_Reinefarth]

⁴⁰ Brygada Dirlwanger składała się z niemieckich kryminalistów, renegatów oraz wziętych do niewoli żołnierzy sowieckich. Brygadą dowodził SS-Oberführer Oskar Dirlwanger (ur. 26.09.1895 w Würzburgu, zm. 7.06.1945 w Altshausen) – niemiecki zbrodniarz wojenny, znany z sadyzmu dowódca specjalnej jednostki karnej SS do zwalczania partyzantów, odpowiedzialny za liczne zbrodnie wojenne popełniane w okupowanej Polsce, Białorusi i Słowacji. Podczas Powstania Warszawskiego został przydzielony do Kampfgruppe Reinefarth pod dowództwem Hainza Reinefartha. W Warszawie jego brygada odznaczała się barbarzyństwem, mordując i gwałcąc tysiące cywilnych mieszkańców oraz jeńców wojennych. Za „zasługi” w tłumieniu Powstania Dirlwanger otrzymał kolejny awans, a 30 września także Krzyż Rycerski Żelaznego Krzyża. 16 października 1944 r. gubernator Hans Frank wydał na jego cześć obiad na Wawelu, podczas którego wyraził mu „swą wdzięczność i uznanie za wzorowe operacje przeprowadzone przez jego grupę w toku walk w Warszawie”. Pod koniec 1944 r. Dirlwanger uczestniczył w brutalnym tłumieniu słowackiego powstania narodowego, a w lutym 1945 r. Brygada Szturmowa SS „Dirlwanger” stała się podstawą do utworzenia 36 Dywizji Grenadierów SS „Dirlwanger”. On sam jednak opuścił jednostkę po tym, jak został ranny po raz 12. Zmarł w czerwcu 1945 r. w niewyjaśnionych okolicznościach w Altshausen w Badenii-Wirtembergii, po aresztowaniu 1 czerwca we francuskiej strefie okupacyjnej. Możliwe, że został pobity na śmierć przez pilnujących go polskich strażników, zmobilizowanych i skierowanych do służby na tyłach francuskiej 1 Armii. Według innej wersji zabili go współwięźniowie. Plotki o tym, że Dirlwanger żył w późniejszych latach i służył w armii egipskiej, doprowadziły do ekshumacji jego zwłok w 1960 r. [źródło: Muzeum Powstania Warszawskiego www.1944.pl/artukul/bestie-na-sluzbie-zbrodni-oskar-dirlwanger,5087.html oraz https://pl.wikipedia.org/wiki/Oskar_Dirlwanger]

w skład *Kampfgruppe Reinefarth*, po przebiciu się do Ogrodu Saskiego i połączeniu z grupą gen. Stahela kontynuuje działania zaczepne⁴¹.

Na Ochocie oddziały brygady SS RONA⁴² przesuwają się na wschód. Trwa okrutna pacyfikacja dzielnicy Ochota⁴³

Nieprzyjacielskie oddziały opanowują całkowicie linię Wolska – Chłodna – Ogród Saski. Odcinają Stare Miasto i cmentarze od Śródmieścia. W okolicy ulic Chłodnej i Elektoralnej Niemcy masowo mordują ludność. Z mieszkańców Warszawy tworzą „żywe barykady”. Trwają zaciekle walki w mieście⁴⁴.

Również w tym okresie w wyniku nowego podziału organizacyjnego Zgrupowania „Chrobry II” utworzono podgrupę Zachód, której dowódcą został kpt. Tadeusz Przystojecki „Lech”, „Lech Żelazny”. Jednostki wchodzące w skład tej podgrupy miały obsadzić ulicę Żelazną od Grzybowskiej do Al. Jerozolimskich łącznie z Dworcem Pocztowym i Domem Kolejowym oraz Al. Jerozolimskie w miarę możliwości do Dworca Głównego. Podgrupie zostały przydzielone również oddziały por. Tadeusza Siemiątkowskiego „Mazura”, por. Zbigniewa Bryma „Zdunina”, pchor. Wojciecha Lewandowskiego „Wiktora”, por. „Wilka” [NN], por. Kazimierza Biskupskiego „Kazika”, pchor. Romana Romanowskiego „Romana” oraz wszystkie jednostki znajdujące się w rejonie zamkniętym ulicami Żelazną, Twardą, Waliców i Ceglana. Kilka dni później wszystkie oddziały wchodzące w skład podgrupy Zachód utworzyły I batalion Zgrupowania⁴⁵.

11 sierpnia w wyniku sukcesów nieprzyjaciela w walce oraz po upadku obrony Woli i Ochoty, kompania „Zdunin” organizuje i wzmacnia swoje linie obronne m.in. od zachodu na linii ul. Towarowej⁴⁶.

W dniu 12 sierpnia siły nieprzyjaciela rozpoczynają gwałtowny i zmasowany atak na zgrupowanie powstańcze „Chrobry II”, poprzedzony silnym ostrzałem artyleryjskim. Wiele domów stanęło w płomieniach⁴⁷.

---

⁴¹ Muzeum Powstania Warszawskiego - kartka z kalendarza www.1944.pl/kalendarz-powstania.html

⁴² Brygada SS RONA (Russkaja Oswoboditel'naja Narodnaja Armia [Rosyjska Wyzwoleńcza Armia Ludowa]), jej oddziały zostały użyte do tłumienia Powstania Warszawskiego. Brygadą SS-RONA dowodził renegat - Waffen-Brigadeführer SS Bronisław Kamiński (ur. 16.06.1899 Witebsk lub Dobrzyń nad Wisłą, zm. 28.08 lub 4.10.1944 Łódź) – zbrodniarz wojenny zwany też „katem Ochoty”, jego oddziały podczas tłumienia Powstania Warszawskiego popełniły liczne zbrodnie wojenne (mordy, gwałty, rabunki) lecz w walce w mieście spisywały się bardzo słabo. Kamiński podkreślał, że bezpośrednio podlega pod Reichsführera SS Heinricha Himmlera, a nie dowódcem niemieckim w Warszawie. Wkrótce po odwołaniu z Warszawy, Kamiński został skazany przez Niemców na śmierć za niesubordynację [źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Bronis%C5%82aw_Kaminski]

⁴³ Muzeum Powstania Warszawskiego - kartka z kalendarza www.1944.pl/kalendarz-powstania.html

⁴⁴ Tamże

⁴⁵ K. Utracka, I. Mrzygłód „Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II” – Tom I. Warszawa 2015 str. 195

⁴⁶ Z. Brym-Zdunin „Żelazna Reduta”. Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II”. Pelplin 1997, str. 117-118

⁴⁷ A. Borkiewicz „Powstanie Warszawskie 1944. Zarys działań natury wojskowej”. Muzeum Powstania Warszawskiego. Wydanie IV. Warszawa 2018, str. 494-495

Nieprzyjaciel próbuje atakować linię zachodniego skrzydła obrony kompanii „Zdunin”, od ul. Srebrnej, ale tu mimo parokrotnych prób przełamania powstańczej obrony atak zostaje zatrzymany i skutecznie odparty. Niemcom nie udaje się wedrzeć w głąb ul. Srebrnej⁴⁸. Na południowym skrzydle obrony kompanii „Zdunin”, nieprzyjaciel (oddziały brygady SS RONA) rozwinęły silne natarcie w rejonie pl. Starynkiewicza⁴⁹. Pierwszym celem natarcia brygady SS RONA był gmach Zarządu Wodociągów i Kanalizacji. W tym celu, zebrawszy przemocą ludność cywilną, zbudowano na ul. Nowogródzkiej 79 barykadę, na której ustawiono gniazda karabinów maszynowych oraz flagę Czerwonego Krzyża. Następnie artyleria wroga burzy dom Zarządu Wodociągów. W walącym się gmachu powstańcze placówki utrzymywały się przez 4 godziny, lecz nieprzyjaciel zdobył sąsiednie zabudowania Miejskiego Zakładu Higieny podpalając go i rozstrzelując tam kilkudziesięciu mężczyzn. Nieprzyjaciel dalej kontynuował działania zaczepne z użyciem pięciu czołgów. Powstańcy w walce powstrzymali atak, i skłonili nieprzyjaciela do odwrotu. Około godziny 18⁰⁰ lotnictwo wroga bombarduje gmach Zarządu Wodociągów i Kanalizacji. Bezpośrednio po wybuchu bomb wróg ponawia szturm, lecz nie napotyka już oporu sił powstańczych. Powstańcy wycofują się do Domu Turystycznego stawiając dalszy opór i osłaniając ewakuację ludności cywilnej. Wieczorem około 20³⁰ Powstańcy opuściwszy Dom Turystyczny wycofują się poprzez Dworzec Pocztowy na drugą stronę Al. Jerozolimskich do Domu Kolejowego (z północnej strony tunelu). Jednak nieprzyjaciel zdołał pochwyć i rozstrzelać 40 mężczyzn z domu nr 103 przy Al. Jerozolimskich 103. Jednocześnie w nocy wskutek przewagi ogniowej wroga oddziały powstańcze opuściły stanowiska obsadzające budynek Wojskowego Instytutu Geograficznego oraz drewniane budynki Starostwa Grodzkiego wycofując się do Domu Kolejowego⁵⁰.

Po tych wydarzeniach dowódca kompanii „Zdunin”, por. Zbigniew Brym „Zdunin” dokonał przeglądu stanowisk bojowych swojej kampanii oraz zwołał odprawę ze wszystkimi dowódcami obsadzającymi Dworzec Pocztowy, by dodać im otuchy do dalszej walki⁵¹.

Kolejny dzień 13 sierpnia przed świtem na stanowiskach bojowych kompanii „Zdunin” panuje względna cisza. Ponieważ nieprzyjaciel nie prowadzi żadnych akcji zaczepnych, patrol żołnierzy kompanii „Zdunin” pod dowództwem kpr. pchor. Wacława Kucharskiego „Janosik”, dokonuje wypadu w celu rozpoznania sytuacji utraconego dzień wcześniej Domu Turystycznego. Okazuje się, że Dom Turystyczny jest już zajęty przez oddziały brygady SS RONA. W trakcie rozpoznania wywiązuje

---

⁴⁸ Z. Brym-Zdunin „Żelazna Reduta”. *Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II”*. Pelplin 1997, str. 120-118

⁴⁹ Tamże str. 122

⁵⁰ A. Borkiewicz „Powstanie Warszawskie 1944. Zarys działań natury wojskowej”. Muzeum Powstania Warszawskiego. Wydanie IV. Warszawa 2018, str. 495-496

⁵¹ Z. Brym-Zdunin „Żelazna Reduta”. *Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II”*. Pelplin 1997, str. 126

się walka podczas której ginie dwóch Powstańców kpr. „Szyper” [NN] oraz 13 letni chłopiec który był łącznikiem⁵².

Z innego dokumentu meldunku dowódcy 3 kompanii ppor. Zbigniewa Bryma „Zdunina” do dowódcy I batalionu kpt. Tadeusza Przystojeckiego „Lecha” z wyprawy patrolu do Domu Turystycznego (dokument datowany 13.08.1944 r.) wynika, że w trakcie rozpoznania zginął kpr. „Szyper” [NN] oraz strzelec „Głuchy” [Kazimierz Leszek Pułaski], nie wymienia się w nim 13 letniego chłopca, który był łącznikiem⁵³.

W godzinach porannych po dokonaniu rozpoznania przez Powstańców Domu Turystycznego nieprzyjaciel ostrzeliwuje stanowiska kompanii „Zdunin” na Dworcu Pocztownym. Ostrzał prowadzony jest ogniem broni maszynowej oraz dział przeciwpancernych. Pociski z dział sięgnęły również zaplecza kompanii ulic: Złotej, Siennej, Srebrnej, Twardej i pl. Kazimierza. Nieprzyjaciel pomimo przewagi, nie decyduje się na szturm. Kilkakrotnie jego próby natarcia skutecznie odiera ogień załogi Dworca Pocztownego. Powstańcy próbują nawet przeciwuderzeniem odebrać Dom Turystyczny, zdobywając jego dolne piętro, lecz wobec przewagi wroga wycofują się ponosząc straty. Odparto także oddział nieprzyjacielski, który zaatakował Dworzec Pocztowny od zachodu, przekopem wzdłuż torów kolejowych, pod osłoną działka przeciwpancernego. Walka o Dworzec Pocztowny trwała 4 godziny i jeszcze przed południem oddziały wroga zaniechały natarcia podpalając Dom Turystyczny⁵⁴.

Równocześnie z inicjatywy dowódcy I Obwód „Radwan” płk Franciszka Pfeiffera żołnierze kompanii „Zdunin”, biorą udział w uderzeniu na Stare Miasto, by odzyskać połączenie między Śródmieściem, a Starówką. Niestety natarcie około godziny 1⁰⁰ załamuje się w rejonie Hal Mirowskich i Powstańcy powracają na swoje poprzednie pozycje⁵⁵.

W tym dniu zostaje ciężko ranny Paweł Lukas „Miki Paweł”, fakt ten zostaje odnotowany w dokumencie datowanym [„Początek września”] „Wykaz żołnierzy 3 kompanii ppor. Zbigniewa Bryma „Zdunina” rannych w sierpniu. Wykaz rannych [poz. 21 „Miki” Paweł [NN], strz. ur. 1923]” [jak wspomniano wcześniej błędnie został podany rok jego urodzenia, faktycznie jest to rok 1924 T.S]. Dodatkowo dokument precyzuje okoliczności faktu zranienia cytując „*Postrzał brzucha, prawej ręki i lewego pośladka na Towarowej 13.08.1944 – szpital Śliska 51*”⁵⁶.

Potwierdzeniem tego wydarzenia jest kolejny dokument datowany 18.08.1944 r., „*Rozkaz dzienny nr 13 dowódcy Zgrupowania „Chrobry II” mjr. Zygmunta Brejnaka „Zygmunta”. Dodatek do rozkazu dziennego nr 13. Zmarli w szpitalach i punktach*

---

⁵² Tamże str. 131-135

⁵³ K. Utracka, I. Mrzygłód „*Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II*” – Tom II. Warszawa 2015, str. 158-159 - meldunek dowódcy 3 kompanii ppor. Zbigniewa Bryma „Zdunina” do dowódcy I batalionu kpt. Tadeusza Przystojeckiego „Lecha” z wyprawy patrolu do Domu Turystycznego

⁵⁴ A. Borkiewicz „*Powstanie Warszawskie 1944. Zarys działań natury wojskowej*”. Muzeum Powstania Warszawskiego. Wydanie IV. Warszawa 2018, str. 499

⁵⁵ Tamże str. 500-501 oraz Z. Brym-Zdunin „*Żelazna Reduta. Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II*”. Pelplin 1997, str. 137-139

⁵⁶ K. Utracka, I. Mrzygłód „*Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II*” – Tom II. Warszawa 2015, str. 226

opatrunkowych do dnia 16.08.1944”. Wykaz obejmuje szpital na Śliskiej 51, w którym pod numerem 431 księgi głównej szpitala figuruje „Kowalski Paweł” - data urodzenia 1924 r. [„Kowalski Paweł to jeden z pseudonimów Pawła Lukasa. T.S.]⁵⁷.

W świetle powyższych dokumentów Paweł Lukas „Miki Paweł”, „Kowalski Paweł” miał trafić do szpitala polowego przy ul. Śliskiej 51. Być może wtedy (choć nie potwierdzają tego dokumenty źródłowe) Paweł został wpisany (tak jak jego narzeczona Halina Szkaradzińska „Mrówka”), na stan II batalionu „Lecha Grzybowskiego” [kpt. Waław Zagórski „Lech Grzybowski”⁵⁸] – 6 kompanii „Jeremi” [por. Leonard Kancelarczyk „Jeremi”⁵⁹ – II pluton]⁶⁰.

Odniesione przez Pawła rany są tak poważne, że koniecznym staje się przeprowadzenie operacji oraz transfuzja krwi o określonej grupie, której szpital polowy na Śliskiej nie posiada. Narzeczona Pawła sanitariuszka Halina Szkaradzińska „Mrówka” szuka właściwej grupy krwi w innych szpitalach. Odnajduje ją 15 sierpnia i dostarcza do szpitala polowego na ulicy Śliskiej. Okazuje się jednak, że Paweł Lukas „Miki Paweł”, już zmarł na skutek odniesionych ran. Pochowano go tymczasowo w grobie na ul. Siennej 62, przy szpitalu polowym⁶¹.

Warto zaznaczyć, że w dniu śmierci Pawła Lukasa tj. 15 sierpień 1944 r., poległ kpt. Jan Jaroszek „Proboszcz”, szef sztabu i zastępca dowódcy Zgrupowania „Chrobry II”⁶².

---

⁵⁷ K. Utracka, I. Mrzygłód „Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II” – Tom I. Warszawa 2015, str. 65

⁵⁸ Kpt. Waław Zagórski „Lech”, „Lech Grzybowski” urodził się 28 grudnia 1909 r. w Kijowie. We wrześniu 1939 r. bezskutecznie próbował dotrzeć do macierzystego 24 pp w Łucku. W Wilnie założył tajną organizację „Wolność”, scaloną następnie z AK. Od 1940 r. prowadził konspiracyjną działalność polityczną i wydawniczą w Warszawie. W Powstaniu Warszawskim dowodził II batalionem Zgrupowania „Chrobry II”. 31 sierpnia 1944 r. otrzymał awans na kapitana. Po upadku Powstania przebywał w niewoli niemieckiej. Po wyzwoleniu pozostał na emigracji, gdzie był m.in. redaktorem londyńskiego pisma „Tydzień Polski”. Zmarł 29 grudnia 1982 r. w Mabledon w Wielkiej Brytanii. Za udział w powstaniu odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari [źródło: K. Utracka, I. Mrzygłód „Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II” – Tom I. Warszawa 2015, str. 39]

⁵⁹ Por. Leonard Kancelarczyk „Jeremi” urodził się 27 stycznia 1911 r. w Niedźwiedzicach, pow. baranowski. We wrześniu 1939 r. walczył w 2 pał w rejonie Mławy, Gruduska i Pniewa. Po ucieczce z niewoli dotarł do Warszawy, gdzie włączył się w działalność konspiracyjną. W Powstaniu Warszawskim dowodził 6 kompanią w Zgrupowaniu „Chrobry II”. 20 września wraz ze swym oddziałem został podporządkowany kpt. Kazimierzowi Bilskiemu „Rumowi”. Po upadku Powstania przebywał w niewoli niemieckiej. Zmarł 20 marca 1980 r. w Warszawie [źródło: K. Utracka, I. Mrzygłód „Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II” – Tom I. Warszawa 2015, str. 27]

⁶⁰ Muzeum Powstania Warszawskiego – powstańcze biogramy Paweł Lukas www.1944.pl/powstancze-biogramy/pawel-lukas.27886.html

⁶¹ Tamże oraz R. Bula „Unicestwieni przez wojnę i kłamstwo 1939-1955. Ofiary wojny w gminie i parafii Chełm Śląski”. Cieszyn 2005, str. 138

⁶² K. Utracka, I. Mrzygłód „Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II” – Tom I. Warszawa 2015, str. 29

Fot. 6. Powstanie Warszawskie, wybuch pocisku na gmachu Prudentialu [źródło: Wikimedia Commons / domena publiczna]

W dniu 5 września 1944 r., Paweł Lukas „Miki Paweł”, został zgłoszony do odznaczenia Krzyżem Walecznych. Fakt ten odnotowano w dokumencie z dnia 5.09.1944 *„Wykaz oficerów, podchorążych, podoficerów i szeregowych 3 kompanii przedstawionych przez dowódcę ppor. Zbigniewa Bryma „Zdunina” do odznaczenia Krzyżem Walecznych”*. I tu w pozycji 11 figuruje *„Miki Paweł” [NN], strzelec ur. 20.05.1924 r., w konspiracji od 1944 r.* Jednakże jego osoba z niewyjaśnionych przyczyn została wykreślona z wykazu⁶³.

Powstanie Warszawskie trwa, ale sytuacja Powstańców z dnia na dzień staje się coraz bardziej krytyczna czy wręcz beznadziejna. W dniu 2 października 1944 r., po 63 dniach nierównej walki Powstanie Warszawskie upada. Obie strony podpisują formalny układ o zaprzestaniu działań wojennych w Warszawie. Sygnatariuszem ze strony niemieckiej jest gen. Erich von dem Bach, zaś ze strony polskiej – płk dypl. Kazimierz Iranek-Osmecki „Heller” i ppłk dypl. Zygmunt Dobrowolski „Zyndram”. Najważniejsze ustalenia umowy kapitulacyjnej obejmują: przyznanie Powstańcom, (także tym, którzy dostali się do niewoli od 1 sierpnia 1944), uprawnień wynikających z konwencji genewskiej z dnia 27 sierpnia 1929, dotyczącej postępowania z jeńcami wojennymi. Powstańcy nie będą ponosić odpowiedzialności za działalność wojskową i polityczną przed Powstaniem. Oddziały Armii Krajowej mają opuszczać miasto dla złożenia broni w dniach 4 i 5 października. Wobec ludności cywilnej, ewakuowanej z Warszawy, nie będą wyciągane żadne konsekwencje w związku z działalnością we władzach i administracji cywilnej⁶⁴.

⁶³ K. Utracka, I. Mrzygłód *„Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II”* – Tom I. Warszawa 2015, str. 243

⁶⁴ Muzeum Powstania Warszawskiego - kartka z kalendarza www.1944.pl/kalendarz-powstania.html

Pierwotna kompania w której służył strzelec Paweł Lukas, tj.: kompania „Zdunin”, pod dowództwem por. Zbigniewa Bryma „Zdunin”, do końca trwania Powstania nie poddała swojej pozycji na Dworcu Pocztownym, zyskując miano „Żelaznej Reduty”⁶⁵. Przejdźmy teraz, do historii narzeczonej strzelca Pawła Lukasa, Haliny Szkaradzińskiej „Mrówka”. Udaje się jej przeżyć i opuszcza Warszawę wraz z ludnością cywilną⁶⁶.

Po zakończeniu II wojny światowej we wrześniu 1945 r., Halina Szkaradzińska przenosi się do Lublina i zostaje słuchaczką Państwowych Kursów Pedagogicznych dla Dorosłych, a następnie Liceum Pedagogicznego dla Dorosłych w Lublinie. Po jego ukończeniu w 1949 r., zostaje nauczycielką szkół podstawowych na Lubelszczyźnie, a w późniejszym okresie zakłada rodzinę⁶⁷.

Jednakże wraca do Warszawy i 12 lutego 1946 roku organizuje ekshumację oraz ponowny pochówek swego narzeczonego Pawła Lukasa na Cmentarzu Powązkowskim – część miejska [brak bliższych danych]⁶⁸.

Halina Szkaradzińska pisze również list do Anny Lukas, matki Pawła, informując że była świadkiem śmierci jej syna oraz prosząc aby przyjechała na jego ekshumację i ponowny pogrzeb⁶⁹.

W późniejszym okresie Halina Szkaradzińska przyjeżdżała do Chełmu Małego, by osobiście spotkać się z mamą Pawła, która wciąż nie mogła pogodzić się ze śmiercią syna powstańca, uważając, że być może przeżyłby wojnę, gdyby nie zaangażował się w działalność konspiracyjną.

Spotkanie to było bardzo wzruszające i zaowocowało dalszymi wizytami Haliny Szkaradzińskiej w domu rodzinnym Pawła Lukasa w Chełmie Małym. Halina tak wspominała Pawła: *„Paweł to był skromny, spokojny chłopiec. Nie znał się na polityce i w swoim postępowaniu bardziej kierował się sercem, aniżeli rozumem. Nie potrafił kłamać. Przeszedł do Powstańców, bo czuł się Polakiem”*⁷⁰.

Halina Szkaradzińska zmarła nagle w dniu 06 czerwca 1990 roku w Lublinie⁷¹.

Według relacji młodszej siostry Haliny Szkaradzińskiej Czesławy Jamińskiej z d. Szkaradzińskiej, Paweł Lukas w okresie okupacji niemieckiej był nie tylko narzeczoną jej starszej siostry Haliny, lecz także został jej mężem - podczas Powstania Warszawskiego kapelan miał młodemu udzielić ślubu. Wersji tej nie potwierdzają jednak powojenne dokumenty, gdyż zarówno zezwolenie Miejskiego Zakładu Pogrzebowego w Warszawie na pochówek Pawła Lukasa, jak i

---

⁶⁵ Z. Brym-Zdunin „Żelazna Reduta”. Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II”. Pelplin 1997, str. 286-293

⁶⁶ Muzeum Powstania Warszawskiego – powstańcze biogramy Halina Szkaradzińska www.1944.pl/powstancze-biogramy/halina-szkaradzinska,44002.html

⁶⁷ Tamże

⁶⁸ Tamże

⁶⁹ R. Bula „Unicestwieni przez wojnę i kłamstwo 1939-1955. Ofiary wojny w gminie i parafii Chełm Śląski”. Cieszyn 2005, str. 138

⁷⁰ Tamże

⁷¹ Muzeum Powstania Warszawskiego – powstańcze biogramy Halina Szkaradzińska www.1944.pl/powstancze-biogramy/halina-szkaradzinska,44002.html

zaświadczenie weryfikacyjne Haliny od ppor. Mariana Tomaszewskiego zostały wystawione na nazwisko panięskie Halina Szkaradzińska⁷².

Powstanie Warszawskie trwało 63 dni i było jednym z najtragiczniejszych wydarzeń w historii Polski XX. W wyniku działań wojennych zginęło 18 tysięcy żołnierzy Armii Krajowej i 180 tysięcy cywilów. Dziesiątki tysięcy odniosło rany. W objętych walkami dzielnicach Warszawy zniszczonych bądź wyburzonych zostało 70 procent budynków mieszkalnych, 90 procent zabytków i tyleż obiektów przemysłowych. Powstańcy nie zdołali osiągnąć celów militarnych i politycznych. Na wieść o wybuchu walk Armia Czerwona zatrzymała się na linii Wisły, uznając, że najbardziej zasadnym jest poczekać, aż Niemcy stłumią Powstanie. Przywódca Związku Sowieckiego Józef Stalin liczył na poważne osłabienie Armii Krajowej, w której to upatrywał największe zagrożenie dla instalowanego w Polsce „sowieckiego ładu”. Udało mu się to zrealizować⁷³.

Paweł Łukas oraz Halina Szkaradzińska bohatersko zapisali się w historii Powstania Warszawskiego. Ich miłość została nagle przerwana wraz z śmiercią Pawła, z powodu odniesionych w walkach ran w dniu 15 sierpnia 1944 r. Początkowo pamięć o nich trwała w przekazie rodzinnym, a później już w wolnej Polsce została utrwalona dzięki pracy badawczej oraz edukacyjnej Muzeum Powstania Warszawskiego w Warszawie.

Zainteresowanych historią Powstania Warszawskiego odsyłam do niezwykle ciekawej strony internetowej Muzeum Powstania Warszawskiego www.1944.pl, ale przede wszystkim zachęcam do odwiedzenia Muzeum Powstania Warszawskiego mieszczącego się przy ul. Grzybowska 79.

---

⁷² Muzeum Powstania Warszawskiego – powstańcze biogramy Paweł Łukas www.1944.pl/powstancze-biogramy/pawel-lukas,27886.html oraz powstańcze biogramy Halina Szkaradzińska www.1944.pl/powstancze-biogramy/halina-szkaradzinska,44002.html

⁷³ Polska Zdrojna: Łukasz Zalesiński „Jak gasło powstanie” <https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/40463?t=Jak-gaslo-powstanie>

Bibliografia:

- [1] Adam Borkiewicz „*Powstanie Warszawskie 1944. Zarys działań natury wojskowej*”. Muzeum Powstania Warszawskiego. Wydanie IV. Warszawa 2018
- [2] Archiwum rodzinne Państwa Doroty i Jana Grudniok
- [3] Jerzy Romanowicz „*Zgrupowanie „Chrobry II” w Powstaniu Warszawskim*”. Słupskie Studia Historyczne nr 10 rok 2003
- [4] Katarzyna Utracka, Izabela Mrzygłód „*Archiwum Zgrupowania Armii Krajowej Chrobry II*” – Tom I oraz Tom II. Warszawa 2015
- [5] Leksykon Oddziałów Powstania Warszawskiego pod redakcją Katarzyny Utrackiej. Muzeum Powstania Warszawskiego. Warszawa 2022
- [6] Muzeum Powstania Warszawskiego - archiwum historii mówionej Zbigniew Brym „Zdunin” www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/zbigniew-brym,515.html [dostęp: 11.03.2024 r.]
- [7] Muzeum Powstania Warszawskiego - Biogramy powstańcze Halina Szkaradzińska www.1944.pl/powstancze-biogramy/halina-szkaradzinska,44002.html [dostęp: 08.02.2024 r.]
- [8] Muzeum Powstania Warszawskiego - Biogramy powstańcze Paweł Łukas www.1944.pl/powstancze-biogramy/pawel-lukas,27886.html [dostęp: 08.02.2024 r.]
- [9] Muzeum Powstania Warszawskiego - kartka z kalendarza www.1944.pl/kalendarz-powstania.html [dostęp: 10.04.2024 r.]
- [10] Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku www.muzeum1939.pl [dostęp: 17.04.2024 r.]
- [11] Norman Davies „*Powstanie `44*”. 2022
- [12] Pamiętniki żołnierzy baonu „Zośka” Powstanie Warszawskie. Warszawa 1986
- [13] Piotr Zychowicz „*Obłąd `44, czyli jak Polacy zrobili prezent Stalinowi wywołując Powstanie Warszawskie*”. Poznań 2013
- [14] Polska Zbrojna: Łukasz Zalesiński „*Jak gasło powstanie*” <https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/40463?t=Jak-gaslo-powstanie> [dostęp: 25.03.2024 r.]
- [15] Rafał Bula „*Unicestwieni przez wojnę i kłamstwo 1939-1955. Ofiary wojny w gminie i parafii Chełm Śląski*”. Cieszyn 2005.
- [16] Robert Bielecki „*Kompania Szturmowa „Jeremi” w Powstaniu Warszawskim 1944*”, - maszynopis. Warszawa 1984
- [17] Waław Zagórski (Lech Grzybowski) „*Wicher Wolności*”. Gdańsk 2023
- [18] Wikipedia Wolna Encyklopedia www.wikipedia.pl [dostęp: 14.03.2024 r.]
- [19] Zbigniew Brym-Zdunin „*Żelazna Reduta*”. *Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II*”. Pelplin 1997
- [20] Zbigniew Brym-Zdunin „*Żelazna Reduta Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim. Zgr „Chrobry II*”. Londyn 1992